

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА
ГАЗЕТА «КРАЄЗНАВСТВО. ГЕОГРАФІЯ. ТУРИЗМ»

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)

ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ: НАУКА І ОСВІТА

14–15 квітня 2016 року

(до 25-ї річниці Незалежності України)

Умань
ВПЦ "Візаві"
2016

УДК [91+504] (063)
ББК [26.8+28.081]я43]
Г-35

Затверджено до друку вченою радою природничо-географічного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 12 від 6 квітня 2016 р.)

Редакційна колегія:

- Браславська О.В.** – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (відповідальний редактор).
Половка С.Г. – доктор геологічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (заступник відповідального редактора).
Совгіра С.В. – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри хімії, екології та методики їх навчання, УДПУ імені Павла Тичини.
Денисик Г.І. – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.
Топчієв О.Г. – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри економічної і соціальної географії, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.
Гончаренко Г.Є. – кандидат біологічних наук, доцент, зав. науковою лабораторією «Екологія і освіта», УДПУ імені Павла Тичини.
Серебрій В.С. – головний редактор газети «Красзнавство. Географія. Туризм».
Якимчук Р.А. – кандидат біологічних наук, доцент, декан природничо-географічного факультету, УДПУ імені Павла Тичини.
Кравцова І.В. – кандидат географічних наук, доцент, заступник декана природничо-географічного факультету з навчальної роботи, УДПУ імені Павла Тичини.
Ситник О.І. – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини, відповідальний секретар.
Козинська І.П. – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини.
Лаврик О.Д. – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини.
Максютов А.О. – кандидат педагогічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини.
Кугай М.С. – кандидат педагогічних наук, старший викладач, УДПУ імені Павла Тичини.
Запорожець Л.М. – старший викладач, УДПУ імені Павла Тичини.
Волинець О.І. – старший лаборант кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини, технічний секретар.

Г-35

Географія та екологія : наука і освіта : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю; до 25-ї річниці Незалежності України), м. Умань, 14–15 квітня 2016 р. / відп. ред. О. В. Браславська. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. – 224 с.

ISBN 978-966-304-149-0

До збірника матеріалів конференції ввійшли доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр географічних і екологічних досліджень. Під час роботи конференції висвітлено такі питання: інтеграція вітчизняної географічної освіти і науки у міжнародний простір; історія становлення географії у незалежній Україні; фундаментальні та прикладні дослідження в географії: досягнення, проблеми, перспективи; екологічний моніторинг України та зарубіжних країн; активні форми і методи навчання географії та екології у закладах освіти.

УДК [91+504] (063)
ББК [26.8+28.081]я43]

ISBN 978-966-304-149-0

© Кафедра географії
та методики її навчання, 2016
© Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, 2016

ЗМІСТ

Атаман Л.В. Значення й місце сакральних об'єктів у сучасній географії.....	3
Безлатня Л.О., Шевчук О.М. Культурний ландшафт в географії Росії.....	5
Iren Bielinski The development and change of population diversity of Brussels.....	8
Бірюкова Н.В. Шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів географії.....	11
Браславська О.В., Осадчий О.С., Джус О.М. Особливості краєзнавчо-туристичної підготовки студентів-географів у ВНЗ.....	14
Вальчук-Оркуша О.М., Драбата П.М, Яремчак Р.В. Геохімічна мозаїка дорожніх ландшафтів.....	17
Война І.М. Висотна диференціація і ландшафтне різноманіття типу місцевостей траншейно-болотних пустирів.....	19
Воловик В.М., Павличко Б.В. Історико-географічні передумови формування німецьких етнокультурних ландшафтів Поділля.....	22
Ворова В.П. Становлення і розвиток досліджень берегових ландшафтів моря.....	25
Герасименко О.В. М.І. Пирогов – попечитель навчальних округів, його роль у розвитку природничо-географічної освіти.....	29
Гетьман В.І. Абсолютна заповідність і гармонійне співіснування людини з природою	31
Греков С.А. Кольорові революції у Чорноморсько-Середземноморському «Амфітеатрі».....	33
Грицевич В.С. Перцепція суспільно-географічних образів у західному регіоні України на прикладі параметричного аналізу тваринництва.....	35
Гудзевич А.В., Броннікова Л.Ф. Підготовка екологів у вищих навчальних закладах Вінниці.....	38
Дем'яненко С.О. Антропогенна трансформація ландшафтів в зоні впливу Хмельницької АЕС.....	41
Дем'янчук І.П. Медико-географічний аналіз сучасних тенденцій мертвонароджуваності у Тернопільській області.....	44
Денисик Б.Г. Рекреаційні мікроосередки: суть та критерії виділення.....	47
Денисик Г.І., Чиж О.П. Актуальність сучасних досліджень лісопольової зони України.....	49

Макаревич І. М. Інформаційна культура майбутнього вчителя як об'єкт наукових досліджень	104
Максютов А.О., Мальований Є.В. Географічні і історичні передумови появи та становлення хасидського руху на Україні.....	106
Матвійчук Б.В., Мисько В.З., Чернюк Г.В. Формування світогляду на взаємодію суспільства і природи при вивченні загального землезнавства.....	108
Машіка Г.В., Перегинець М.Б. Теоретичні аспекти вивчення територіально рекреаційних систем.....	112
Миколайко І.І., Миколайко В.П. Польова практика з географії ґрунтів як умова формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії.....	118
Мисько К.А. Моделювання ерозії ґрунтів на локальному рівні (на прикладі території сільської ради).....	122
Михайленко Т.Ю. Осередкові антропогенні ландшафти польської генези.....	125
Муркалов А.Б., Неведюк В.В. Изменения аккумулятивного берега морского залива под влиянием гидротехнического строительства.....	128
Небикова Т.А., Гензьора Т.М. Використання міжпредметних зв'язків на уроках біології для формування у підлітків ціннісного ставлення до власного фізичного здоров'я.....	130
Остапчук Ю.С. Активні форми і методи навчання географії та екології у закладах освіти	133
Паламарчук Л.Б. Новітні навчальні технології у процесі навчання географії та екології: теоретико-методологічний аспект.....	135
Панкратенкова Д.О. Закономерности нарастания и морфология аккумулятивных берегов Жебриянской бухты северо-западной части Черного моря.....	140
Половка О.А. Університетська природничо-географічна наука і освіта на теренах нинішньої України в ХІХ столітті.....	143
Половка С.Г. 140 років тому в Світовому океані (до 140-річчя завершення навколосвітньої експедиції на корветі «Челленджер»).....	145
Придеткевич С.С. Загальні риси структури наземних хребетних тварин Західно-Подільського антропогенно-зооценотичного району.....	147
Прохорова Л.А., Гришко С.В. Методичні підходи до організації та проведення навчальної практики з геоморфології у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.....	150

Рожі І.Г.	
Краєзнавчий принцип навчання як особлива форма зв'язку географії з життям.....	154
Романів П.В.	
Бренд-платформа Волинської області як туристична дестинація.....	158
Руденко О.М., Костан О.А.	
Активні форми та методи навчання екології у закладах освіти.....	161
Рябокоть О.В.	
Просторове розташування та широтна зональність натурально-антропогенних ландшафтів.....	164
Сивий М.Я.	
Про забезпеченість підприємств вітчизняної чорної металургії рудною сировиною.....	166
Sytnyk Ivan	
Discovery of the eastern coast of Australia and Large Barrier Reef.....	170
Ситник Л.О.	
Визначення зміни активності каталази в листках деревних видів рослин в умовах аеротехногенного забруднення середовища (на прикладі м. Умань).....	171
Ситник О.І., Лячинський С.С.	
До питання адміністративно-територіального поділу Черкащини.....	173
Совгіра С.В., Гончаренко Г.Є., Берчак В.С.	
Організаційні завдання для здійснення водоохоронних заходів.....	178
Сокальський А.І.	
Формування системи екологічної освіти в Леґедзинській загальноосвітній школі I-III ступенів.....	181
Солошенко О.В.	
Формування екологічної культури на уроках та в позаурочній роботі з географії	185
Сонько С.П.	
Використання методики елементарних геоінформаційних систем в географічній та екологічній освіті.....	188
Стецишин М.М.	
Ефективність використання зрошувальних меліорацій в агроландшафтах Мелітопольського району.....	191
Страшевська Л.В.	
Методи відбору та оцінки наукової значимості геосайтів.....	193
Тодоров В.І.	
Проблема реформування адміністративно-територіального устрою України в контексті етногеографічних досліджень.....	196
Федонюк М.А., Федонюк В.В.	
Нетипові завдання для вивчення геоінформаційного картографування...	199
Хаєцький Г.С.	
Екологічні проблеми використання водних ресурсів річки Південний Буг і конструктивні підходи їх вирішення.....	202

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ БЕРЕГОВИХ ЛАНДШАФТІВ МОРЯ

Воровка В.П., докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
e-mail: geofak_tgpr@ukr.net

Історія виникнення, становлення і розвитку досліджень берегових смуг морів досить детально висвітлена у ряді робіт з морезнавства (Зенкович, 1958; Лымарев, 2000). Тривалий час інформація про морські береги накопичувалась в результаті мореплавства та поступового освоєння приморських територій та узагальнювалась описом особливостей морського узбережжя та складанням навігаційних карт.

Покомпонентні наукові дослідження прибережної суші морів та морського дна дали багато інформації з геології, геоморфології, фізичної географії, гідрології. Удосконалення і поглиблення знань про природні компоненти сприяло поступовому переходу до комплексних досліджень берегів.

Перші теоретичні положення про морські береги на основі накопичених на той час знань були означені у другій половині XIX століття. Однак про рельєф дна вчені мали лише загальні уявлення, а розвиток берега пов'язували переважно з геологічними процесами. З розвитком морської гідрофізики динаміку берегових процесів почали пов'язувати з дією хвиль. Інтенсивно розвиваються гідротехнічні дослідження переважно підводної частини берегової смуги, а в розвитку геолого-геоморфологічних досліджень до кінця першої світової війни спостерігається застій (Шепард, 1976). Підвищення інтересу до будови морського дна було пов'язане з винайденням ехолоту.

Ідеї дослідження берегової смуги у її єдності та комплексності набули подальшого розвитку починаючи з 30-х років XX століття. Саме з цього часу розпочинається поступове комплексне дослідження берегових смуг як цілісних комплексів – у їх єдності наземної та водної складових з відповідними напрямками. Створені наукові організації з вивчення процесів у береговій смузі морів (комісія з вивчення морфології узбережжя під керівництвом Б.Ф. Добриніна при географічному факультеті Московського державного університету, лабораторія динаміки і морфології морських берегів під керівництвом В.П. Зенковича при академічному Інституті океанології). Одним з найважливіших здобутків їх діяльності стало розуміння вченими провідної ролі берегових процесів у формуванні берегів (Зенкович, 1946) та сформоване чітке уявлення про динамічну єдність власне берега з прибережною акваторією. Цілісність прибережних процесів та явищ пояснювалася єдиним потоком енергії морських хвиль.

Основи дослідження процесів гідродинаміки та закономірностей руху берегових та донних наносів закладені за кордоном Д.Джонсоном, а в СРСР – інженером-дослідником портового будівництва П.К. Божичем. Вони впровадили у науковий обіг поняття «потік берегових наносів». Пізніше літодинамічні дослідження у берегових смугах продовжили та удосконалили у радянській науці В.В. Лонгінов, В.П. Зенкович, А.І. Дзенс-Литовський, Г.В. Вихованець, а за кордоном – D. Johnson, F. Shepard, D. Inman, P. Trask.

Так, В.В. Лонгінов у своїй роботі (Лонгинов, 1963) наголошував на необхідності комплексного вивчення контактної зони моря та літосфери, а Д. Джонсон та Ф. Шепард пов'язували утворення пляжів і прибережних форм рельєфу як з донними морськими відкладами, так і з абразійними відкладами теригенного походження, тим самим підтверджуючи тезу про взаємозв'язок моря з сушею в межах берегової смуги (Johnson, 1919; Shepard, 1954).

Літологічні дослідження дна берегових смуг першочергово стосувалися особливостей формування прибережно-морських відкладів, умов накопичення та концентрації у пляжевих та донних відкладах розсипних корисних копалин. Такі дослідження активно здійснювалися у межах берегових смуг Північної та Південної Америк, узбережжя Гавайських островів, Індонезії, Африки (Boggild, 1916; Trask, 1932; Andree, 1920; Schott, 1939; Stetson, 1938; Shepard, 1939), Євразії (Danquard, 1928; Невесский, 1967; Геология моря, 1960; Шнюков, 1974).

Передумови виникнення і формування комплексного (ландшафтного) вчення про берегові смуги досить детально систематизовані і висвітлені (Агаркова-Лях, 2006). Перші спроби обґрунтування морського узбережжя як специфічного типу ландшафту з притаманними тільки йому особливостями будови форм рельєфу, зумовленими пограничним положенням цього ландшафту між сушею і морем, здійснені у ХІХ ст. (Ч. Дарвін, Ф.П. Літке, Ф. Ріхтгофен, М.О. Соколов, В.О. Обручев, І.Ф. Леваковський та ін.). Активізація такого напряму ландшафтних досліджень берегових смуг відбулася після теоретичного обґрунтування К.К. Марковим єдності природи океанів і материків (Марков, 1968).

Одним з перших на необхідність застосування ландшафтного (комплексного підходу) до дослідження узбережних зон у єдності їх наземної і морської складових, натуральних та антропогенних факторів їх формування звернув увагу видатний морезнавець-географ О.К. Леонтьєв (1961). Ландшафтний підхід був реалізований вченим через виявлення взаємозв'язків між береговим і донним рельєфоутворенням. Майже водночас з О.К. Леонтьєвим увагу на необхідності застосування усебічного ландшафтного підходу до аналізу динаміки будь-якої ділянки берегової зони чи узбережжя звернув В.П. Зенкович (1962). Берегова смуга розглядалася автором у якості природного цілого, утвореного взаємозв'язками її надводної і

прибережної складових.

Засновником ландшафтного напряму досліджень серед вчених-берегознавців вважається К.М. Петров, який першим здійснив ландшафтні дослідження наприкінці 50-х років ХХ ст. (Петров, 1960). Подальші дослідження привели його до теоретичного уявлення про берегову зону як своєрідну ландшафтну систему (Петров, 1971). Ним визначені кордони уособленої «земноводної» зони, натепер названої «береговою смугою».

Починаючи з 70-х років ХХ століття у межах єдиного берегового вчення відбувається оформлення і становлення його основних напрямів – ландшафтно-геоморфологічного, ландшафтно-літодинамічного, ландшафтно-зонального, інженерно-географічного, геоecологічного (природоохоронного). У цей час посилюється прогнозно-конструктивний характер берегових досліджень (Лимарєв, 2000) з поступовим домінуванням процесів інтеграції досліджень в рамках берегового вчення над процесами локомпонентного аналізу берегових зон. Ландшафтно-зональний підхід широко використаний для визначення головних положень та ключових понять комплексного берегознавства, а також для класифікації берегоформуючих факторів та типізації берегів (Лимарєв, 1978). Ландшафтно-зональний підхід у подальшому виявився перспективним для наступного районування і картографування берегів. Розвиток досліджень антропогенного впливу на берегову смугу пов'язаний з їх інженерним переформуванням – створенням штучних пляжів, систем захисних споруд та укріплень – насипів, молів, островів, кіс, хвилерізів тощо (Жданов,).

Інтенсивне зростання антропогенного тиску на берегову смугу відобразилось на зміні пріоритетів у наукових дослідженнях берегів. Яскравим прикладом цього стали ідеї В.О. Дергачова щодо соціально-економічних досліджень берегових смуг. Ним сформульоване визначення «природно-господарська контактна зона суша-океан» як зони інтенсивної взаємодії населення, господарства і природного довкілля (Дергачов, 1980). Це стикова зона, якій властиві такі явища, як збільшення щільності приморського населення, різноманіття господарської діяльності та поступове погіршення екологічного стану. Збільшення щільності приморського населення пов'язується не тільки зі зростанням промислового потенціалу приморських зон, а з розширенням мережі рекреаційних закладів, рекреаційної інфраструктури та закладів туризму.

Погіршення загального екологічного стану довкілля та усвідомлення вченими незворотності екологічної кризи переорієнтує дослідження берегів на екологічну складову. Обґрунтування кліматологами та екологами «парникового ефекту» і можливого підйому рівня Світового океану звернуло увагу берегознавців на неминучість активізації абразійної діяльності. Можливі глобальні зміни берегової лінії,

здебільшого з-за антропогенної діяльності, аналізує Е.С. Берд (Bird, 1990). Ним відмічається повсюдний наступ моря у бік суші з відповідною зміною берегової лінії.

Приблизно у цей час сформульоване загальне уявлення про геоекологію берегової смуги моря у збірці наукових праць до 80-річчя В.П. Зенковича (1989), а дещо пізніше вийшла екологічно спрямована монографія «Геоэкология шельфа и береговой зоны Мирового океана» (1993). Найбільш детально берегова зона як цілісна природна система, наділена водночас сухопутними і морськими рисами, розглянута у праці Ю.Д. Шуйського (2000).

Новітній підхід у дослідженні акваландшафтів викладений Л.О. Беспаловою (2007).

Застосування геосистемного підходу дозволило вченим обґрунтувати своєрідність ландшафтів берегових смуг положенням на стику основних природних геосфер Землі, а цілісність їх структури – впливом фізико-географічних процесів, які забезпечують обмін речовиною та енергією між її компонентами (Петров, 1973; Shepard, 1974; Лимарев, 1976. Петін, 1976; Сафьянов, 1988 та ін.). Таку тісну взаємодію Ф.М. Мільков (1977) пояснив явищем контрастності. Він вважав берегову зону однією з найважливіших і найбільш контрастних ландшафтних меж, утворену на стику двох різко контрастних середовищ – суші і води.

Аналіз становлення та розвитку досліджень берегових ландшафтів дозволив виділити три основні рівні розвитку знань про морські берегові смуги (Лимарев, 2000):

- 1) елементно-хронологічний рівень: зародковий стан наукових уявлень про морські береги; панування загальногеографічного описового напрямку досліджень. Почався у XII ст. і тривав до 70-х років XVIII ст.;
- 2) компонентно-історичний рівень: формування компонентного вчення про морські береги; розвиваються геолого-географічний та гідротехнічний напрями; здійснюється детальне пізнання природних компонентів. Тривав з 70-х років XVIII ст. по 30-і роки XX ст.;
- 3) комплексно-динамічний рівень: розвиток комплексного вчення про береги; інтеграція покомпонентних напрямів вчення про морські береги у комплексні напрями – ландшафтно-геоморфологічний, ландшафтно-літодинамічний, ландшафтно-зональний; становлення інженерно-географічного та геоекологічного напрямів; розгортання регіональних берегових робіт; формування берегознавства як самостійної географічної науки.